

עם סיום חשיפתו של מסדרון הגישה המפואר שבנה הורדוס בהרודיון על ידי אנשי המשלחת לחקר הרודיון ע"ש אהוד נצר, מהמכון לארכיאולוגיה באוניברסיטה העברית, רועי פורת, יעקוב קחמן ורחל צ'אצ'י, צפתה לחופרים הפתעה גדולה. הפתעה ששינתה את כל תפישתנו לגבי בניית אחוזת הקבר של הורדוס בהרודיון. אנשי צוות ארץ וטבע יצאו להרודיון לסייר ולשוחח עם רועי פורת ראש משלחת החפירות להרודיון, ולתהות על משמעותה של הפתעה הגדולה | בעקבות סיור עם רועי פורת

התמונות באדיבות המשלחת לחפירות הרודיון על שם אהוד נצר

למעלה ומשמאל: תצלום אווירי של הרודיון המראה את מסדרון הכניסה הקמור ושתי גרמי מדרגות המונמנטליות שעולות בהר בזווית שונות

הורדוס

והמדרגות להימאליה

מימין ובמרכז: המסדרון החסום עם שרידי עצים שתמכו במנהרות של לוחמי בר-כוכבא

משמאל: הכניסה העליונה אל המסדרון. בתמונה רואים את החסימה המסיבית שעשה הורדוס על מנת לחסום את המעבר אל המסדרון

המלכות, על הנצחתם באחוזת קבר מפוארת. תוחלת החיים בתקופה הרומית לא הייתה ארוכה, אנשים בני המישים כבר נחשבו לזקנים, ומלכים ושליטים לא תמיד הגיעו לשיבה טובה.

הורדוס מחליט לצפות את הרודיון במעטפת עפר מהודק ומחלק, שתכסה את חומות ארמון ההר עד לגובה של כ-20 מטרים, ותהפוך את ההר לקונוס מושלם. על המדרון המוחזק נותר מבנה אחד בלבד – מבנה הקבורה של הורדוס, מזדקק בבדידות מתוך המעטפת החלקה, אשר היוותה מצבה מונומנטאלית (נפש) למלך הבנאי.

בחפירות של אהוד נצר ואנשי משלחת חפירות הרודיון נחשף תהליך בניית המעטפת. המבנים על המדרון, כולל התיאטרון, נקברו בתוך עפר מעטפת, שהקיפה את ההר סביב, סביב. מבנה הקבורה הוקף בקירות תמך, שמנעו מחומר המילוי של המעטפת לגלוש אל רחבת הקבר. השטח מסביב למבנה הקבורה גונן, מה שהבליט עוד יותר את

הוקמו מבצרים בהרודיון ובמצדה, כחלק ממערך השלטון החשמונאי באדום.

כאשר כובש הורדוס את יהודה, והשלטון בממלכה איתנים בידי, הוא בונה בהרודיון ארמון-מבצר בראש ההר. למרגלות ההר הוא מקים אחוזה רחבת ידיים המשמשת גם כבירת המחוז. באמצע האחוזה בריכה גדולה עם איי במרכזה. מסביב לבריכה בונה הורדוס ארמונות ומבנים רבי פאר. לקראת ביקורו של מרקוס אגריפה בארץ, הורדוס מפאר את האחוזה בהרודיון במתקנים נוספים על מדרון ארמון-ההר, כולל תיאטרון רומי, חדר אירוח נאה, וארמון נות נוספים. כאן, במקום הזה על גבול המדבר, הוא מארח, במיטב הסגנון הרומי, את אגריפה, חבר וידיד נפש, יד מינו של הקיסר אוגוסטוס.

כנראה שרק לאחר ביקורו של אגריפס החל הורדוס לתכנן ולבנות את אחוזת הקבר שלו בהרודיון. מלכים ושליטים בעת העתיקה, החלו לחשוב די מוקדם לאחר עלייתם לכס

מבנה הקבורה המונומנטאלי מטיפוס מאוזוליאום שמיוחס להורדוס, ומטפסות לעבר, כך חשבו, הכניסה לארמון שבראש ההר.

תהליך בניית הרודיון ומצבת הקבר של הורדוס כבר נסקרה על ידינו בכתבות קודמות. נחזור עליו כאן בקיצור. אין כל מידע או ממצא מהרודיון לפני ימיו של הורדוס. אולם בחג השבועות של שנת 40 לפנה"ס, הורדוס נמלט בלילה מירושלים לאדום, מחוז מולדתו. הוא בורח מפני מתתיהו אנטיגונוס החשמונאי ששכנע את הפרסים לכבוש את ירושלים ולחסל את הורקנוס – דודו של אנטיגור נוס, ואת הורדוס ואחיו פצאל, שמונו כולם על ידי רומא לשלוט ביהודה. הורקנוס ופצאל, בניגוד לדעתו של הורדוס, מתפתים למסר הפרסי לצאת ולנהל משא מתן, ונלקחים בשבי. פצאל מתאבד ואנטיגונוס מקצץ את אוזניו של הורק נוס, כך שלא יוכל לשמש יותר ככוהן גדול. הורדוס נמלט מירושלים ונערך לקרב מאסף בהרודיון, שבגבול אדום.

אדום, האזור שמדרום לירושלים בואכה בקעת באר שבע, נכבש על ידי יוחנן הורקנוס בשנת 112 לפנה"ס. תושביו גוררו וצורפו לממלכה החשמונאית. אנטיפס האדומי, סבו של הורדוס, התמנה למושל אדום בימיו של אלכסנדר ינאי, וכנראה שאנטיפטרוס – אביו של הורדוס שימש אף הוא במשרה זו. ייתכן שכבר בימיו של אנטיפס או אנטיפטרוס

רודיון, אחוזת הקבר המפוארת של הורדוס, לא ממהרת לשחרר את צפונותיה. גם לאחר עשרות שנות חפירה מתמשכת, ההפתעות עדיין ממתניות במקום שנראה כאילו אינו יכול להפתיע עוד. ההפתעה האחרונה היא מסדרון הכניסה המפואר שבנה הורדוס אל ארמון-המבצר שבראש ההר.

הקצה העליון של המסדרון מוכר מאז החפירות של גדעון פרסטר בהרודיון בשנות השבעים. מבואת כניסה נאה לחצר הארמון, עם טייח על הקירות ועליו פרסקו צבעוני. אל מבואת הכניסה מוביל חתך בתוך המעטפת החיצונית של הרודיון, שבתוכו התגלו בחפירות הבדיקה, מערך של ראשי קשתות שתפקידן היה לתמוך את קירות המסדרון, משני צדי החתך, כנגד מעטפת העפר מסביב שהורדוס עטף בו את ההר. היה ברור לכול שבתוך החתך קבור מסדרון הכניסה הראשי לארמון שעבר בתוך המעטפת.

מה שלא היה ברור הם שני גרמי המדרגות, הבנויים על המעטפת במדרון מול אזור הכניסה. גרמי המדרגות העצוי מים האלה אמנם בנויים אחד על השני, אבל הם אינם בדיוק באותה זווית. יש בכיוונם סטייה שמעלה את התהייה למה בדיוק הם שימשו ולאן הם הובילו. שני גרמי המדרגות עוברים בין התיאטרון שנבנה על מדרון ההר, לבין

למעלה (עליון): מסדרון הכניסה מורכב משלוש קומות של קשתות, שתיים מהן נראות לעין כאן

למעלה (תחתון): ארכיאולוג יעקב קלמן עומד מתחת לקשת שבה אחת מהאבנים החליקה מחוץ למקום, אולי בשל רעידת אדמה

עמוד מול: המסדרון החסום שנחפר חלקית. הארכיאולוג עומד על קו הניקוז שבנה הורדוס עם חסימת המסדרון.

מבנה הקבורה על רקע המדרון הלבן והמוחלק. כיוון שהמעטפת כיסתה את חומות ארמון המצודה, כוסתה גם דרך הגישה הקודמת אל המבצר בראש ההר, שכנראה נמתחה לרוחב המדרון. אולי התפתלה לה כמו שביל הנחש במצדה. כעת היה צורך לסלול דרך חדשה אל הארמון, דרך שלא תפגע בשלמותה של המעטפת. הנתיב החדש הזה, שיערו הארכיאולוגים, היו אותם גרמי מדרגות מונומנטאליים שנבנו יחד עם בניית המעטפת וכיוונם הכללי היה לעבר הכניסה לארמון מבצר ההר שהתגלתה בחפירות שנות השבעים. מפלס הרצפה של הכניסה לארמון היה בגובה החצר הפנימית של הארמון.

שאלת שני גרמי המדרגות, אחד על השני, והיחס שלהם אל מערך הכניסה לארמון ואל המעטפת, העסיקה את אנשי משלחת החפירות. כך, לפני שנה וחצי, החל צוות המשלחת שמוביל את המחקר בהרודיון מאז מותו ללא עת של אהוד נצר, לחשוף את המסדרון שהוביל דרך המעטפת אל הארמון, ועל ידי כך לקבל תשובה מדוע נבנו שני גרמי מדרגות ולמה שימש כל אחד מהם. אף, דיווחנו, בארץ וטבע בזמנו, על תחילת חשיפת המסדרון וסברת החופרים ששם חשיפת מערך הכניסה לכול אורכו תיפתר לא רק שאלת המדרגות, אלא גם שאלות מורכבות יותר, כמו היחס בין המדרגות לבין המגדל הגדול שבתוך ההרודיון, שיש סבורים שהוא היה קברו של הורדוס ולא מבנה הקבורה שנבנה מחוץ לארמון על מדרון ההר.

חשיפת מסדרון הגישה התנהלה בחודשים האחרונים. אחת ההפתעות הראשונות שציפו לחופרים היה קיר עץ שנבנה בתוך מילוי עפר שסתם את המסדרון. הקיר נבנה מקורות שנלקחו מחדרי הארמון ושזרו במערך של שתי וערב, בתוספת לוח עץ גדול שנלקח גם הוא מאיזה שהוא מקום בארמון. בהמשך העבודה במסדרון, התגלו עוד ועוד קורות עץ שכאלה והסתבר שהם נועדו לרפן את מנהרות הגיחה של מורדי בר כוכבא. המעטפת החיצונית מסביב להר, כך הסתבר, מחוררת כולה במנהרות גיחה שכאלה. המנהרות היו חלק מתכנית ההגנה על מפקדתו של בר כוכבא בהרודיון, ונועדו לאפשר גיחה מכיוונים שונים אל מול הצבא הרומי הצר על הרודיון ולהשמיד את מכונות המצור. כיוון שהמעטפת עשויה מעפר מהודק היה צורך, בקטעי המנהרות שעברו דרך המעטפת, לחזק את הדפנות על ידי קורות עץ שכאלה. מנהרות גיחה כאלה, עם דיפוני עץ ואבן, נמצאו לכול אורכו של מסדרון הגישה כאשר המנהרות חוצות את המסדרון מצד אל צד.

השאלה הראשונית שעלתה עם גילוי האטימה של קצה המסדרון, הייתה, מדוע היה צורך לסגור את המעבר בין המסדרון לכניסה אל ההר?

אט, אט גילה המסדרון את צפונותיו. ככל שנמשכו עבודות החפירה נחשף מסדרון גישה מדהים ביופיו, הניצב

עמוד ממוול: הקשתות של מסדרון כניסה נתמכות על ידי עמודים מסוגניים. בצד השמאל של המסדרון אפשר להבחין בתעלת הניקוז

למעלה: אבני הריצוף של רחבת הכניסה למסדרון

את המסדרון ולקבור אותו בתוך המעטפת של הרודיון. הכניסה לארמון בראש ההר, עם סיומה של המעטפת, כך מסתבר, לא הייתה דרך המסדרון המדהים שהמדרגות עלו בו בנינוחות. גרם המדרגות אכן עלה לכיוון המסדרון. אולם בתחתית המסדרון המדרגות עשו שינוי שיפוע דרמטי, וטיפסו בזווית תלולה ביותר לראש המעטפת, עשרה מטרים מעל לשער הכניסה הקודם. זה, כפי שהתגלה, נסתם. למעשה גרם המדרגות טיפס בזווית תלולה ביותר אל עבר השמיים, כמעשה מדרגות הקודש העולות אל המקדשים בהימלאיה.

לאחר שהורדוס החליט לבטל את מסדרון הכניסה, נבנה בתוך המסדרון תעלת ניקוז סגורה, שניקזה את חצר הארמון בראש ההר אל הקצה התחתון של המעטפת.

כל התיאוריות לגבי אתר הקבורה של הורדוס בהר דיון צריכות עתה להשתנות. עד כה המחשבה הייתה שלאחר מותו של הורדוס הארמון המשיך לשמש את בית המלכות, כאשר מדרגות טקסיות הובילו מתחתית ההר אל תוך הארמון. עכשיו מסתבר שלפחות גרם המדרגות הגדול, שעתה טיפס בתלילות לשמיים לא שימש כניסה נינוחה אל הארמון, אלא לטיפוס בזווית בלתי אפשרית, לשמיים – כאשר בקצה השמיים – אולי, נבנה שער כניסה חדש. ייתכן שארמון מבצר ההר שימש כעת כמונומנט קבורה סגור, שאיש אינו נכנס אליו. מקום משכנם של המתים. ייתכן שהורדוס תכנן שכל המכלול הגדול, מבנה הקבורה על המדרון, הארמון המתנשא מעליו, עם המגדל הגדול הנשקף למרחקים, וגרם המדרגות, כל אלה יהיו מצבת הקבורה לבנאי הגדול. העיר העליונה, הארמון על אנפיו – נסגר מאחורי שער בראש גרם המדרגות עצום – שייתכן שרק באירועים מיוחדים אפשר היה להיכנס אליו – או שלא נכנסו אליו כלל.

החפירה נתנה לפחות הסבר לגרם המדרגות העליון. אולם עדיין לא ברור למה נבנה גרם המדרגות הקדום יותר, זה שנמצא מתחתיו. האם גם הוא היה תוצאה של ההתלבטויות של הורדוס לגבי מקום קבורתו?

אלא כמובן ספקולציות. כל מה שהארכיאולוגים מוכנים לומר הוא שמערך הכניסה להרודיון עם המסדרון הנאה והמדרגות המובילות אליו, מעולם לא היה בשימוש. כיוון שהמעטפת מכסה גם את מסדרון הכניסה, היה זה כנראה הורדוס ששינה את דעתו ואת תפישתו כיצד תראה מצבת הקבורה שלו. אולי ייעד את הרודיון כולה להיות מצבת קבורתו. מונומנט המתנשא גבוה מעל למדבר, עם גרם מדרגות העולה אל השמיים.

בהחלט מתאים להלך מחשבתו של הורדוס.

רועי פורת ואנשי המשלחת חופרים כעת את גרם המדרגות אל ההר. אולי בתוכו יימצא הפתרון לשני גרמי המדרגות בהרודיון. בכל מקרה צפו להפתעות. ■

על שלוש קומות של קשתות. קומת הקשתות התחתונה מגביהה את המסדרון אל מפלס הכניסה לארמון, שנמצא כשבעה מטרים מעל פני סלע האם. קומת הקשתות השנייה הייתה זו שבתוכה עברו המדרגות אל שער הארמון. מספר מדרגות אף נמצאו באתר. המסדרון הזה, שהקשתות שניצבו בו לאורכו סוגנו בצורה מיוחדת, זכה לכינוי "מסדרון הקשתות". מעליו הייתה שורת קשתות נוספת, שתפקידן היה להחזיק את קירות התמך משני צדי המסדרון, כך שלחץ העפר במעטפת לא יגרום למסדרון לקרוס.

בחלק התחתון של המסדרון, במקום שבו יצא גרם המדרגות יצא מהמסדרון אל פני המעטפת, נבנתה רחבה מרוצפת באבני ריצוף גדולות. גרמי המדרגות שעל פני המעטפת הובילה היישר אל הרחבה הזו. המדרגות המשיכו בתוך המסדרון, ועלו במתינות ובנחת אל שער הכניסה לארמון. משני צדי הרחבה שבתחתית המסדרון נמצאו סימנים המעידים על פתחים שהובילו לצדדים, אולי לדרכים שהגיעו אל הכניסה למסדרון בניצב למדרגות.

המסדרון נבנה לפני המעטפת, ועמד על פני המדרון בזמן שהקימו את המעטפת. באחת הקשתות האחרונות במסדרון אפילו אירעה לבנאים תקלה – אחת האבנים של הקשת יצאה ממקומה והקשת קיבלה עיוות מסוים. אולי בעקבות רעידת אדמה קלה, משער פורת.

חפירת מסדרון הקשתות של הורדוס חשפה את ההפתעה הגדולה ביותר שהייתה לחוקרים מאז גילו קברו של הורדוס. המסדרון, מסתבר, מעולם לא היה בשימוש. עם סיום הקמתו, לפני שניגשו לטייח את הקירות ולהוסיף עליו את הפרסקו הצבעוני המקובל, הורדוס שינה את דעתו – וצווה לסתום